

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Le meilleur métier: kamerbehangers en de aankleding van interieurs in de periode 1680-1810

Gosliga, A.N.

Citation

Gosliga, A. N. (2023, March 15). *Le meilleur métier: kamerbehangers en de aankleding van interieurs in de periode 1680-1810*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3571981>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3571981>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Le meilleur métier

Kamerbehangers en de aankleding van interieurs
in de periode 1680-1810

Aagje Gosliga

Copyright © 2023 Aagje Gosliga

Druk: Proefschriftspecialist
Symon Spiersweg 4, 1506 RZ Zaandam

Typografie: Henk Tijbosch, Heemskerk
Omslagontwerp: René Nijman, Akersloot

Afbeelding voorzijde: Arjan Bronkhorst, Salon Huis Barnaart, Haarlem, 2019.
Afbeelding achterzijde: R. Bernach naar Radel, *Tapissier, intérieur d'une Boutique et differens
Ouvrages* (detail), uit de Encyclopaedie van Diderot en d'Alembert, Parijs 1771. © akg-images

ISBN: 978-90-833062-6-1

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën,
geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Le meilleur métier
Kamerbehangers en de aankleding
van interieurs in de periode 1680-1810

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op woensdag 15 maart 2023
klokke 16.15 uur

door
Aagje Nynke Gosliga
geboren te Leeuwarden
in 1980

Promotor:

Dhr. Prof. Dr. R.J. Baarsen

Co-promotor:

Mw. Dr. H.H. Pijzel-Dommisse

Promotiecommissie:

Mw. Prof. Dr. Y. Bleyerveld

Dhr. Prof. Dr. S. Bussels

Mw. Dr. S. van Dijk

Dhr. Dr. J.B.H. de Haan

Mw. Prof. Dr. D.W.A.G van den Heuvel, Universiteit van Amsterdam

Mw. Prof. Dr. H. Ronnes, Universiteit van Amsterdam

Inhoud

DEEL I

Woord vooraf	XIII
Introductie	3
Historiografische inbedding	5
Hoofdvraag en deelvragen	6
Theoretische inbedding	7
Afbakening in tijd en plaats	7
Bronnen: mogelijkheden en beperkingen	9
Handleidingen voor kamerbehangers als bron	12
Structuur van het proefschrift	13
I. Kamerbehangers in de Republiek, tussen ambachtsman en winkelier	15
1.1 Definitie, diensten en producten	15
1.1.1 De situatie vóór 1700	17
1.1.2 Houtbewerkers: concurrenten en partners	19
1.1.3 Ontstaan van een beroep	21
1.1.4 Aantallen kamerbehangers in de Republiek	23
1.2 Opleiding, loopbaan en sociale status	28
1.2.1 In de leer	28
1.2.2 Meester worden	31
1.2.3 Knecht blijven	33
1.2.4 Van winkeldochter tot eigenaar	35
1.2.5 De financiële status: lonen en bezit	37
1.2.6 Kamerbehangers als gildelid	40
1.3 Dagelijks werk	42
1.3.1 Personeel en werkverdeling	42
1.3.2 Werkplaats en gereedschap	42
1.3.3 Ledikanten en hun behangsels	43
1.3.4 Raambekleding en portières	45
1.3.5 Zitmeubelen	45
1.3.6 Wandbespanningen	46
1.3.7 Stoffenleveranties	48
1.3.8 Toeleveranciers, onderaannemers en concurrenten	50
1.3.9 De kamerbehangers als ontwerpers	50
1.3.10 Onderhoud, verhuur en reparaties	54
1.4 Klanten vinden en binden	57
1.4.1 De klantenkring van de kamerbehangster	57
1.4.2 Zelf maken of laten maken?	59
1.4.3 Klanten vinden	60
1.4.4 Bij de klant thuis	65

2. 1696-1730:	
Pierre Courtonne aan het hof van Willem III	83
2.1 Ontwikkelingen in de periode 1680-1730	84
2.1.1 Ontwikkelingen in het beroep	84
2.1.2 Opdrachtgevers: koning-stadhouder Willem III en zijn opvolgers	84
2.1.3 Opdrachtgevers: hovelingen	88
2.1.4 Mode, stijl en vernieuwingen	90
2.2 Pierre Courtonne: Carrière en levensloop	98
2.2.1 De winkel: financiële tegenslag en zakenrelaties	100
2.3 Opdrachten aan het Stadhoudelijk hof	102
2.3.1 De hoforganisatie	102
2.3.2 De leveranties van Courtonne	106
2.3.3 Damast voor Het Loo	107
2.3.4 De vertrekken van de koning-stadhouder	109
2.3.5 Leveranties aan de Nassaus na 1702	110
2.3.6 De particuliere klantenkring na 1702	111
2.4 Casus: Het ledikant van Kasteel Rosendael	113
2.4.1 Het 'Rosendaelbed' nader bekeken	115
Het huidige ledikant	115
De eerste verschijningsvorm: 'Genoa velvet'	116
1726: Aanpassingen aan de laatste mode	117
1890: Verdere wijzigingen	119
2.5 Beschouwing	120
3. 1730-1760:	
Isaac Dier en de Friese stadhouders	131
3.1 Ontwikkelingen in de periode 1730-1760	131
3.1.1 Ontwikkelingen in het beroep	131
3.1.2 Opdrachtgevers: de stadhouders	131
3.1.3 Opdrachtgevers: particulieren	132
3.1.4 Mode, stijl en vernieuwingen	133
De wandbekleding	133
Ledikanten	135
Zitmeubelen	135
3.2 Isaac Dier voor de Friese Nassaus	136
3.2.1 De hoforganisatie tussen 1732-1752	138
3.2.3 1747-1755: De herinrichting van het Stadhoudelijk kwartier	141
3.2.4 1752 en 1759: De begrafenissen van Willem IV en Anna	143
3.2.5 Beschouwing	144
3.3 Philippe Audrouin voor Daniel van Eys	144
3.3.1 De broers Audrouin - een loopbaan	145

- 3.3.2 De opdrachtgever: Daniel van Eys 146
- 3.3.3 Een veranderende relatie 148
- 3.3.4 Audrouin als leverancier van wandbespanningen 149
- 3.3.5 Audrouin als leverancier van stoelen 153
- 3.3.6 Tweedehands meubelen 154
- 3.3.7 Een modieus lit d'ange 156
- 3.3.8 Vloerkleden 157
- 3.3.9 Recommenderen 158
- 3.3.10 Beschouwing 158
 - 3.4 Marinus Penninck als leverancier van stoelen 159
 - 3.4.1 Marinus Penninck - een loopbaan 159
 - 3.4.2 Stoelen voor het nieuwe stadhuis 163
 - Het nieuwe stadhuis 163
 - 3.4.3 Leverantie van de stoelen 165
 - De Burgemeesterskamer 167
 - 3.4.5 Beschouwing 168
 - 3.5 Casus: Hendrik Valk voor Carel de Dieu 169
 - 3.5.1 Hendrik Valk - een loopbaan 169
 - 3.5.2 Carel de Dieu (1700-1789) als opdrachtgever 171
 - Bouw en ambachtslieden 172
 - 3.5.3 De werkzaamheden van Hendrik Valk: ledikanten 176
 - Stoelen en gordijnen 177
 - Overige leveranties 178
 - Andere kamerbehangers 179
- 3.5.4 Na 1744 179
- 3.5.5 Beschouwing 180

4. 1760-1800:

De firma's Colla en Deel aan het stadhoudelijk hof 193

- 4.1 Ontwikkelingen in de periode 1760-1800 193
 - 4.1.1 Ontwikkelingen in het beroep 193
 - 4.1.2 Opdrachtgevers: de stadhouders 194
 - 4.1.3 Opdrachtgevers: particulieren 196
 - 4.1.4 Mode en technieken - ontwikkelingen 196
 - Ledikanten 196
 - Stoffen 196
 - Wandbekleding - papierbehang 197
 - 4.2 De firma's Deel en Colla - twee loopbanen 198
 - 4.2.1 Noë Colla en zoon 198
 - 4.2.2 De familie Deel 201
 - 4.3 Casus: Deel en Colla voor het Stadhoudelijk hof 202

4.3.1	De hoforganisatie onder Willem V	202
4.3.2	De herinrichting van het Stadhoudelijk kwartier vanaf 1767	206
	Wilhelmina als opdrachtgeefster	208
4.3.3	1789-1790 De vernieuwing van het Stadhoudelijk kwartier	208
4.3.4	1791: Het Oude Hof nieuw ingericht	210
4.3.5	Beschouwing	211
4.4	Casus: Wandbespanning voor nieuwe regentenkamer Fundatie van Renswoude, Delft	211
4.5	Louis le Houx en de komst van 'Fransche behangers' naar Holland	214
4.5.1	Frans tegenover Hollands	219
4.6	Casus: Paviljoen Welgelegen, Haarlem	221
4.6.1	De bijdrage van Le Houx	222
4.6.2	Beschouwing	225
4.7	Casus: De salons van Huis Kops te Haarlem	226
4.7.1	De stofferingen van de salon	227
4.7.2	De eerste antichambre	228
4.7.3	De bijdrage van de behanger	229
4.7.4	De raamaankleding	230
4.7.5	De meubelen	230
4.7.6	Tapijt van de Kopskamer	230
4.8	Beschouwing	231
5.	1800-1810: Joseph Cuel en het Koninkrijk Holland	241
5.1	Ontwikkelingen in de periode 1800-1810	241
5.1.1	Ontwikkelingen in het beroep	241
5.1.2	Opdrachtgevers: hof en particulieren	242
5.1.3	Mode, stijl en vernieuwingen	245
	Meubelen	245
	Stofferingen	246
	Papierbehang	246
5.2	Joseph Cuel - een loopbaan	247
5.3	Casus: Huis Barnaart, 1807-1808	250
5.3.1	De opdrachtgevers: Willem Philip Barnaart en Elisabeth Teding van Berkhout	251
5.3.2	De bouw van Huis Barnaart	253
5.3.3	De eerste leveranties: het papierbehang	256
5.3.4	De salon	259
	Latere wijzigingen	260
	Wandbespanning	261
	Raambekleding	262
	Meubelen	263
	Beschouwing	265
5.3.5	De Grote zijkamer	266
	Raambekleding	267

De wandvakken	268
Meubelen	269
5.3.6 De Grote eetzaal	271
Raamaankleding	272
Raambekleding en meubelen	274
5.3.8 De Daagse eetkamer	275
Raambekleding	276
5.3.9 De slaapkamer met kabinet	277
Wandbekleding	277
Raambekleding	278
Meubelen	278
5.3.10 Overige leveranties	279
5.4 Casus: Huis Cats, Leeuwarden	281
5.4.1 De opdrachtgevers	281
5.4.2 De bouw van het huis Nieuwestad 49, Leeuwarden	283
5.4.3 De correspondentie en het verloop van de werkzaamheden	284
5.4.4 Het ingerichte huis	289
Wandbekleding	290
Tapijten	291
Meubelen	291
Kosten en betaling	292
5.5 Casus: Een koninklijke opdrachtgever: werkzaamheden en leveranties voor Lodewijk Bonaparte	293
5.5.1 De hoffunctionarissen: de Intendance générale en de garde-meuble	293
Tekenaars	295
Lodewijk als opdrachtgever	296
5.5.2 De aankleding van het paleis te Amsterdam	297
Meubelen	299
5.5.3 De staatsieappartementen: de Grote ontvangstzaal en de troonzaal	300
5.5.4 De vertrekken van de hoffunctionarissen	302
5.5.5 Het huis van de Grootmaarschalk te Amsterdam	303
Beschouwing	305

6 Conclusie 319

6.1 Wie waren de kamerbehangers?	319
6.2 Tussen andere leveranciers	320
6.3 De klanten	321
6.4 De rol van de kamerbeheer	
bij de vormgeving van interieurs	323
6.5 Reflectie op het onderzoek en de methode	324
6.6 Aanbevelingen voor nader onderzoek	325

DEEL II

Bijlagen 327

1. Advertenties van behangers 328
2. Tabellen 371
- 2.1 Daglonen van leerjongens, knechten en meesters 371
- 2.2 Conciërges en kasteleinen van de Oranjes 373
- 2.3 Overzicht gevonden boedelinventarissen van kamerbehangers 374
3. Overzicht: werkzame kamerbehangers 375
4. Stoffen: verklarende woordenlijst 382
5. Documenten bij de hoofdtekst 387
- 2.1 Ordonnanties t.b.v. Pierre Courtonne 387
2. Rekening Pierre Courtonne voor Marcq en Jonas, 1705-1706 389
- 2.2 Pierre Courtonne voor De Jonge van Ellemeet 390
- 2.2 Pierre Courtonne voor de Friese stadhouders 391
- 2.3 Aanstellingsakten van tapisiers aan het hof van Willem III 391
- 3.2 Overzicht van betalingen aan Isaak Dier, 1734-1756 394
- 3.2 Stamboom familie Dier 395
- 3.3 Rekening Paul Marron voor een ledikant, 12 april 1736 396
- 3.3 Brieven van Phillipe Audrouin aan Daniel van Eys 397
- 3.4 Rekening Marinus Penninck voor raadhuis Edam 406
- 3.4 Rekening Jacob Andries de Fremeri voor raadhuis Edam 406
- 3.4 Lijst crediteuren van Marinus Penninck, 1740 407
- 3.5 Rekening Hendrik Valk voor Carel de Dieu 410
- 4.1 Brief Joseph Vallette aan Baron Willem Philip van der Borch m.b.t. Huis Verwolde 413
- 4.2 Stamboom familie Colla 414
- 4.2 Stamboom familie Deel 415
- 4.3 Betalingen aan Johannes Deel door Stadhoudelijk Hof en Domeinraad 416
- 4.3 Betalingen aan de firma Colla door Stadhoudelijk hof en Domeinraad 417
- 4.3 Betalingen aan de firma Abraham Deel door Stadhoudelijk Hof en Domeinraad 419
- 4.3 Betalingen aan Frederik Scharff door Stadhoudelijk Hof en Domeinraad 424
- 4.4 Rekeningen van Leendert Zwaanhals voor het Fundatiehuis te Delft 427
- 5.3 Rekeningen Joseph Cuel voor Huis Barnaart 429
- 5.3 Rekening Frederik Burman voor Huis Barnaart 441
- 5.3 Rekeningen Dirk van der Meulen en soonen voor Huis Barnaart 445
- 5.4 Brieven van Joseph Cuel aan Pieter Cats 448
- 5.5.1 Organisatieschema Intendance-generaal onder koning Lodewijk Bonaparte 455
- 5.5.1 Functionarissen Intendance-generaal onder koning Lodewijk Bonaparte 456
- 5.5.6 Documenten Huis Grootkamerheer 458

Afbeeldingen

Afbeeldingen bij de Introductie 463

Afbeeldingen - Hoofdstuk 1 467

Afbeeldingen - Hoofdstuk 2 496

Afbeeldingen - Hoofdstuk 3 513

Afbeeldingen - Hoofdstuk 4 535

Afbeeldingen - Hoofdstuk 5 557

Literatuurlijst 593

Register van persoonsnamen 612

Summary 623

Curriculum vitae 625

Woord vooraf

Dit onderzoek begon ooit met de zoektocht naar een scriptieonderwerp. Het was Eymert-Jan Goossens die voorstelde om dat te richten op een meubelleverancier van Lodewijk Bonaparte - liefst Joseph Cuel of de meubelmaker Carel Breytspraak jr. Het werd Cuel. Met het schrijven van de scriptie kwam het besef dat er wel erg weinig over zijn beroepsgroep bekend was: de kamerbehangers. Daar heb ik verandering in willen brengen. Onder prof dr. C.W. (Willemijn) Fock kreeg het idee voor een proefschrift vorm - helaas mocht zij de voltooiing niet meer meemaken. Dankzij haar opvolger, Prof. dr. R.J. (Reinier) Baarsen, kwam het tot een goed einde. Ik ben hem veel dank verschuldigd voor zijn vertrouwen, geduld en kennis. Ik heb veel geleerd van onze gesprekken. In het laatste stadium sloot mw. dr. H.H. (Jet) Pijzel-Dommisse aan als tweede promotor. Ik wil haar graag bedanken voor de nuttige suggesties en wenken die zij gaf.

Dit proefschrift was niet mogelijk zonder uitgebreid onderzoek in de stadhoudelijke archieven. Ik ben Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Beatrix veel dank verschuldigd voor de mij indertijd verleende toegang tot het Koninklijk Huisarchief. De medewerkers van het archief dank ik graag voor hun hulp bij het vinden van alle documenten.

Een proefschrift schrijven is een lang en soms vermoeiend proces. Een van de leukere onderdelen is wel het delen van je onderzoek met anderen, en met hen van gedachten te wisselen daarover. In de loop van dit onderzoek heb ik vele mensen leren kennen op wie ik een beroep mocht doen. Richard Harmanni en Ige Verslype waren zo goed me een middag rond te leiden in Huis de Dieu te Alkmaar, waar zij onderzoek deden naar de beschilderde kamer in het kader van het project *From Isolation to Coherence* (2012-2017) – en ook om hun bevindingen te delen en de mijne te lezen. Verder ben ik in het bijzonder dank verschuldigd aan de volgende mensen die ik meermaals mocht raadplegen, en die zo goed waren hun vondsten en meningen te delen: Ann-Katrin Adolph, Redmer Alma, Thijs Boers, Marie-Rose Bogaers, Judith Bohan, Ine Castelijns, Valentijn Carbo, Sjoukje Colenbrander, Sara van Dijk, Paul van Duin, Olivia Fryman, Anke van Goor, Clé Lesger, Amy Lim, Martin Meijer, Suzan Meijer, Simone Melis, Tessa Murdoch, Dick Oostendorp, Hans Piena, Paul Rem, Charles de Smet, Ida Stamhuis, Marlies Stoter, Pieter Vlaardingerbroek, Annabelle Westman, Martine van der Wielen-de Goede en Ada de Wit. Erica Kramer las alle teksten mee en zorgde ervoor dat de lezer niet teveel verdwaalt. Margreet de Roo verzorgde het register.

Zonder de steun van mijn man en kinderen – Roger, Maarten en Bregje – had ik dit werk niet kunnen voltooien. Zij hebben me heel wat uurtjes moeten missen. Lieve Maarten en Bregje, dit boek is voor jullie.

